

IV kaupunginosa

61. Entinen Hopeakeskus ja Schmausserin huvila

Arvi Kariston katu 2, IV/2

Tällä paikalla toimi 1700-luvulla kruunun viinanpolttimo. 1800-luvun keskivaiheilla tontilla sijaitsi olutpanimo, jonka tarpeisiin tehtaillija J.F. Schmausser rakennutti vuonna 1902 tiilisen tehdasrakennuksen. Uusgoottilaisen rakennuksen piirustukset laati tukholmalainen arkkitehtitoimisto AB Bröderne Herrman. Myöhemmin tehdasrakennusta on korotettu ja laajennettu 1920- ja 1950 -luvuilla. Siinä toimii nykyisin Hämeenlinnan maakunta-arkisto ja kaupungin virastoja.

Oluttehtaillija Schmausserin kivinen yksityishuvila on rakennettu Vanajaveden rannalle 1902 arkkitehtien Alfred Caweenin ja Henrik Reinhold Helinin piirustusten mukaan. Tyyllisesti rakennus lukeutuu ns. kansainvälisen jugendin piiriin. Rakennuksen liittäminen 1975 viereiseen, tilapäiseksi tarkoitettuun teatteritaloon on häivyttänyt sen itsenäistä asemaa.

1900-luvun alun teollisuusrakennukset uudessa käytössä.

62. Arvi A. Karisto Oy:n vanha kirjapaino

Raatihuoneenkatu 1, IV/4/9

Kariston kustannusliike rakennutti 1928 kolmikerroksisen tiilisen kirjapaino- ja sitomorakennuksen arkkitehti Väinö Keinäsen piirustusten mukaan. 20-luvun klassismia edustavan rakennuksen julkisivut ovat puhtaaksimuurattua tummaksi poltettua tiiltä, jota jäsentävät rapatut pilasterit. Koristeaiheet viittaavat kirjanpainamiseen ja sidontaan. Vanha painotalo on muutettu oikeustaloksi.

Graafisen teollisuuden komeaa arkkitehtuuria 1920-luvulta.

63. Raatihuoneenkatu 3

IV/4/12

Lehtori J.E. Sargrenin rikkaasti koristeltu uusrenessanssityylinen asuintalo rakennettiin vuonna 1900 turkulaisen arkkitehti Au-

gust Heleniuksen piirustusten mukaan. Rakennusta jatkettiin 1925 elokuvateatterisivellä arkkitehti G.W. Nybergin piirustusten mukaan. Rakennuksen kellaritiloihin sisustettiin 1959 Antti Nurmesniemen suunnittelema ravintola Hälläpyörä.

Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus 1900-luvun alusta.

64. Palokunnankatu 6

IV/4/14

Rakennusmestari Heikki Tiitolan suunnittelema kolmikerroksinen kivinen asuin- ja liikerakennus on vuodelta 1912. Rakennuttajana oli Arvi A. Karisto. Arkkitehtuuriltaan

se on niukkailmeistä jugendia.

Uusien rakennusten saartama jugendkauden kivinen asuinkerrostalo.

65. Virastotalo, ent. Anniskeluyhtiön talo

Rauhankatu 8 - Raatihuoneenkatu 6, IV/5/1

Vuonna 1875 perustettu Hämeenlinnan Anniskeluyhtiö rakennutti 1899 oman kolmikerroksisen kivitalon arkkitehtitoimisto Helin & Nyströmin laatimien piirustusten mukaan. Jugendtyyliselle rakennukselle on ominaista rikas ornamenttiikka, jossa rypäleaiheet viittaavat rakennuksen käyttöön. Rakennus on ollut kaupungin virastotalona vuodesta 1918. Rauhankadun puoleinen lisäsiipi on vuodelta 1959. Julkisivuiltaan rapatun rakennuksen suunnitteli kaupungin arkkitehti Olavi Sahlberg.

Kulttuurihistoriallisesti arvokas jugendkauden rakennus.

66. Raatihuoneenkatu 4

IV/5/1013

Arkkitehtuuritoimisto Salmio-Toiviaisen suunnittelema asuin- ja liikerakennus on vuodelta 1954.

Keskustan kerrostaloarkkitehtuuria 1950-luvulta.

67. Arvi Kariston katu 9

IV/5/15

Arkkituuri-toimisto Salmio–Toivaisen suunnittelema asuinkerrostalo on vuodelta 1957. Rakennus esiteltiin aikaan Arkkitehtilehdessä.

Keskustan kerrostaloarkkitehtuuria 1950-luvulta.

68. Hallituskatu 9

IV/6/1018

Arkkituuri-toimisto Salmio–Toivaisen suunnittelema asuin- ja liikerakennus on vuodelta 1958.

Keskustan kerrostaloarkkitehtuuria 1950-luvulta.

69. Pohjan talo

Raatihuoneenkatu 8 - Rauhankatu 7, IV/6/1

Huomattava hämeenlinnalaisyntyinen arkkitehti-professori Armas Lindgren suunnitteli vuonna 1912 tämän tiilisen liike- ja asuinrakennuksen Rakennusosakeyhtiö Pohjalle. Talon rakennuttajana oli kauppaneuvos Anders Gustaf Skogster. Rakennuksen julkisivut ovat ankan symmetriset ja klassistiset koristemuodot Lindgrenin myöhäistuotannolle tyypillisesti massiivisia. Rakennuksen julkisivukäsittelyssä on viittauksia keskiajan tiiliarkkitehtuuriin. Räystästä kiertää

leveä kuvioitu kuparilista. Talo on torpaviljonkien lisäksi ainoa jäljellä oleva Lindgrenin suunnittelemista rakennuksista Hämeenlinnassa.

Historiallisia aiheita hyödyntävää tiiliarkkitehtuuria 1910-luvulta.

70. Skogsterin tavaratalo

Raatihuoneenkatu 8, IV/6/1

A.G Skogster rakennutti vuosina 1906–1907 modernin tavaratalon arkkitehti

Selim A. Lindqvistin piirustusten mukaan.

Raudoitetun betonin käyttö mahdollisti suurten yhtenäisten myymälätilojen muodostamisen. Talon arkkitehtuuri on yleisilmeeltään rationalistista koristemuotojen liittäessä sen ajan jugendvirtaukseen. Rakennusta on jatkettu 1920 Raatihuoneenkadun puolella poikittaisella lisäsiivellä.

Aikansa modernia tavarataloarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

71. Skogsterin asuintalo

Kirkkorinne 2, IV/6/1

A.G. Skogster rakennutti vuonna 1906 tämän koristeellisen, nykyisin Piparkakkutalona tunnetun jugendrakennuksen perheelleen asuintaloksi arkkitehti Selim A. Lindqvistin piirustusten mukaan.

Romanttista puutaloarkkitehtuuria kaupungin sydämessä.

72. Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki

Raatihuoneenkatu 7 - 11, Rauhankatu 5, IV/7/21

Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki rakennutti vuosina 1909–1910 kaksikerroksisen, kivisen pankkitalon arkkitehti Walter Thomén piirustusten mukaan. Jugendtyylisen pankkitalon vieressä on vanhempi, ilmeisesti 1860-luvulla rakennettu kaksikerroksinen liike- ja asuinrakennus, joka edustaa arkkitehtuuriltaan yksinkertaisen korutonta klassismia.

Rauhankadun arkkitehtuuriin sopeutuvan punatiilisen kulmatalon on suunnitellut Suunnittelutoimisto Arkki (Erno & Niemelä) 1971.

Kerroksellista liikekadun kaupunkikuvaa.

73. Kastelli

Raatihuoneenkatu 11, IV/7/2023

Arkkitehti Mika Ernon 1968 suunnittelema liikerakennuksella on keskeinen merkitys Raatihuoneenkadun ja Linnan kadun kaupunkikuvalle. Rakennuksen arkkitehtuurille antavat leimansa myöhemmin lisätyt linnanmuuri-aiheiset tornit.

*Kaupunkikuvan kannalta keskeinen
1960-luvun liikerakennus.*

74. Paavonkulma

Rauhankatu 3 - Palokunnankatu 10, IV/7/1024
Asunto-osaakeyhtiö Paavonkulman osin viisikerroksinen punatiilinen asuin- ja liikerakennus rakennettiin 1928-1929 arkkitehti Väinö Vähäkallion piirustusten mukaan. Synnytyssairaalana toiminut "Höyhensaareksi" kutsuttu rakennus oli valmistuessaan huomattavimpia kivirakennuksia Hämeenlinnassa. Rakennuksessa on kaupungin ensimmäiset hissit. Arkkitehtuuriltaan rakennus edustaa siirtymävaihetta 20-luvun klassismista funktionalismiin ja liittyy Vähäkallion 1928 suunnittelemaan, samanaikaisesti rakennettuun Rauhankatu 5:n rakennukseen.

Keskustan punatiiliarkkitehtuuria 1920-luvulta.

75. Hämeen Suoja

Palokunnankatu 12, IV/7/25
Hämeenlinnan Suojeluskunta rakennutti talonsa 1930 arkkitehti Ragnar Wessmanin piirustusten mukaan. Valkea rapattu, symmetrisesti jäsennelty rakennus liittyy arkkitehtuuriltaan 20-luvun klassismiin.

Pihalla sijaitsee entinen tykkivaja.

Yhdistystaloarkkitehtuuria sotien väliseltä kaudelta.

76. Asuin- ja liiketalo As Oy Jyrkäkulma

Palokunnankatu 14, IV/7/26
Kuusikerroksinen funktionalistinen asuin- ja liikerakennus valmistui vuonna 1950 arkkitehtitoimisto Matti Lampén & Märta Blomstedtin laatiman suunnitelman mu-

kaan. Rakennuksen julkisivut ovat terrastirappausta, pohjakerroksen pilareissa on käytetty klinkkeripäälylystä.

Funktionalistinen jälleenrakennuskauden asuin- ja liikerakennus.

77. Raatihuone

Raatihuoneenkatu 15, IV/9/1030
Hämeenlinnan Raatihuone rakennettiin vuosina 1885-1887 lääninarkkitehti Alfred Caweenin piirustusten mukaan. Talon arkkitehtuuri on rikasmuotoista uusrenessanssia. Caweenin arkkitehtuurinäemyksiin oli vaikuttanut voimakkaasti hänen 1876 Ranskaan ja Italiaan tekemänsä opintomatka. Rakennuksen toisessa kerroksessa sijaitsee komea juhlasali. Raatihuone muodostaa yhdessä torin toisella sivulla sijaitsevan lääninhallituksen talon kanssa hallintorakennusten akselin.

Vuonna 1989 valmistunut peruskorjaus suunniteltiin Hämeenlinnan kaupungin arkkitehtitoimistossa. Sisustussuunnittelusta vastasi Studio Nurmesniemi Ky.

*Torinvarren tärkeä hallintorakennus
1800-luvun jälkipuolelta.*

78. Keskustalo

Raatihuoneenkatu 13 - Palokunnankatu 16, IV/9/1029

Arkkithehti Mika Ernon suunnittelema suuri liike- ja asuinkiinteistö Keskustalo valmistui Raatihuoneen naapuritontille 1964. Seitsemkerroksisen Raatihuoneenkadun ja kuusikerroksisen Palokunnankadun puoleisen rakennuksen välissä sijaitsevat matalammat myymäläsiivet sulkevat sisään- ja avoimen kauppapihan. Keskustalon kontrastiset julkisivut ovat lasia, alumiinia ja mustavalkoista sementtimosaikkia. Julkisivun rasterikuvio syntyy seinäpinnasta irti olevasta alumiiniristikosta. Asunnoista avautuu linja-autoaseman suuntaan suuret sisäänvedetyt parvekkeet.

Kahden torin miljööä muokkaava liike- ja asuinrakennus 1960-luvulta.

79. Palokunnantalo

Palokunnankatu 18, IV/9/1030

Vuonna 1873 perustettu Hämeenlinnan Vapaaehtoinen Palokunta rakennutti oman talon 1892-93 kaupungin osoittamalle tontille lääninarkkitehti Alfred Caweenin piirustusten mukaan. Rikkaasti jäsennellyn rakennuksen ensimmäinen kerros, jossa sijaitsevat kalustovajat, on tiilinen ja toinen kerros hirsinen. Keskellä sijaitseva juhlasaliosa on sivustoja korkeampi.

Palokunnantalon peruskorjauksen 1990 suunnitteli kaupunginarkkitehti Heikki Aitola.

1800-luvun lopun aktiivisesta yhdistystoiminnasta kertova rakennus.

80. Ent. Hämeenlinnan Suomalainen Säästöpankki

Raatihuoneenkatu 17, IV/9/2031

Hämeenlinnan Suomalainen Säästöpankki rakennutti tämän viisikerroksisen liikerrakennuksen vuonna 1929 arkkithehti Oiva Kallion piirustusten mukaan. Arkkitehtuuriltaan rakennus on 1920-luvun klassismia. Pääovea ympäröivät reliefit samoin kuin pronssinen veistos Hämeen Ilves ovat kuvanveistäjä Gunnar Finnen käsialaa.

Torimiljöötä voimakkaasti rajaava 20-luvun liikerakennus.

81. Palokunnankatu 20

IV/9/2031

Arkkithehtitoimisto Erno & Sahlbergin vuonna 1956 suunnittelema, Hämeenlinnan Suomalaisen Säästöpankin rakennuttama kuusikerroksinen asuin- ja liiketalo.

1950-luvun liikearkkitehtuuria.

82. Hämeenlinnan kirkko

Vuonna 1788 määräsi Kustaa III arkkitehti Louis Jean Desprez'n laatimaan piirustukset Hämeenlinnan kirkkokoa varten. Kuningas vahvisti Desprez'n piirustukset vuonna 1789. Niiden mukaan kirkko tuli rakentaa Rooman Pantheonin mukailleen pyörökirkoksi. Ajatus antiikin pyörötempelistä oli seurausta Kustaa III:n Italian-matkasta vuosina 1783-84. Pyöreä alttari sijaitsi alunperin salin keskellä ja sen ympärillä kohosivat loivasti kaarevat penkkirivit kuin amfiteatterissa. Pääsisäänkäyntiä korosti doorilainen tempelipääty.

Rakennustyöt alkoivat 1792, ja kirkko valmistui vuoden 1798 lopulla. Rakennustöiden aikana alkuperäisistä suunnitelmista poikettiin yli-intendentin viraston luvalla. Rakentamista johti linnoitusluutnantti N. Cedergren ja rakennusmestarina oli muurarimestari Möller Viaporista. Kirkon sakaristoon liitettiin 1837 kello torni intendentinkonttorin piirustusten mukaan.

Kirkko laajennettiin 1892 ristikirkoksi arkkitehti Josef Stenbäckin piirustusten mukaan. Alttari sijoitettiin kirkkosalin itäosaan. 1960-luvun alussa kirkko uusittiin arkkitehti Aarno Ruusuvuoren suunnitelman mukaan.

Kirkon ympärillä on lehtevä Kirkkopuisto.

1700-luvun kirkkoarkkitehtuurin arvokas muistomerkki.

83

83. Toripuisto

Kirkon ja torin välinen puistoalue paviljonkeineen perustuu arkkitehti Armas Lindgrenin 1910 laatimaan suunnitelmaan. Torialueen peruskorjauksen yhteydessä 1997-99 mm. kenttäkiveys korvattiin nopakiveyksellä.

Arvokasta kaupunkipuistoarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

84. Wetterhoffin kotiteollisuus-opisto

Palokunnankatu 9, IV/12/28

Vuonna 1885 toimintansa aloittanut Fredrika Wetterhoffin työkoulu siirtyi silloisen Panimokadun varteen rantatontille 1893. Koulun vanhin tiilirakenteinen osa on asuinrakennus ilmeisesti jo 1860-luvulta, jolloin tontti oli kunnallisneuvos J.F. Lönnholtzin omistuksessa. Vuodelta 1878 on säilynyt ulkoasun muutospiirustus. Rakennuksen keskiosaa on korotettu 1922 kerroksella (arkkitehti Lambert Pettersson). Vuonna 1929 Palokunnankadun puoleinen osa korotettiin kolmikerroksiseksi rakennusmestari Onni A. Purasen suunnitelmien mukaan.

Kadun kulmassa sijaitseva viisikerroksinen tiilirakennus on vuodelta 1937, suunnittelijana arkkitehti Harry W. Schreck. Torin puoleinen asuntolasiipi Arjanlinna on vuodelta 1933. Se on rakennusmestari Vihtori Longan käsialaa. Samoilta ajoilta

84

on kaupunginpuutarhuri Veli Sorman pihasuunnitelma. Mika Ernon suunnittelema liäsiipi on vuodelta 1960. Uusi Paasikiventien suuntainen koulurakennus on arkkitehti Esko Kahrin suunnittelema 1991.

Perinteikäs opinahjo, jonka rakennuskanta ulottuu 1860-luvulta 1990-luvulle.

85. Linja-autoasema

IV/14/35

Hämeenlinnan linja-autoasema rakennettiin Rantatorille 1959 kaupunginarkkitehti Olavi Sahlbergin suunnitelmien mukaan. Rakennuksessa ovat säilyneet aikakaudelle tyypilliset piirteet ja pintamateriaalit.

Aikakautensa arkkitehtuuria kuvastava liikennerakennus 1950-luvulta.

V kaupunginosa, Keinusaari

86. Pitkäsilta

Hämeenlinnan Pitkäsillan suunnitelmat laati jo 1899 insinööri Karl Lindberg, yksi aikansa merkittävimmistä terässiltojen asiantuntijoista Suomessa. Tarkennetut suunnitelmat toteutettiin vasta 1909. Muodoltaan tämä jo alkuaan liian kapea silta oli ns. paraabeliristikkosilta. Kahta kaartuivat graniittiset maatuet ja yksi virtapilari. Maatuet on muotoiltu kauniisti. Keinusaaren puoleinen on alkuperäinen, keskustan puoleinen uuden, 1963 rakennetun sillan aikainen. Vanhan sillan rautaiset valaisimet on sijoitettu Pinellan puistoon.

Kaupunkikuvan kannalta keskeinen historiallinen siltaympäristö.

87. Vanajaveden sairaala

Viipurintie 1

Keinusaarella sijaitsevaa Hämeenlinnan lääninsairaalaa ryhdyttiin suunnitteluun 1839. Intendentinkonttorissa laadittiin C.L. Engelin johdolla kahdet suunnitelmat, joista jälkimmäinen toteutettiin 1840-1844. Rakennus on lähes identtinen hieman varhaisemman Mikkelin lääninsairaalan kanssa. Sivurakennukset korotettiin 1880-luvulla kaksikerroksisiksi, ja 1929-35 laajennettiin päärakennusta (Yrjö Sadeniemi / Jussi Paatela). Vuosina 1958-62 sairaalaa laajennettiin arkkitehti Kauko Kokon suunnitelman mukaan. Muutoksista huolimatta sairaalan Viipurintien puolelle näkyvät rakennukset vastaavat yhä pääpiirteissään Engelin alkuperäissommitelmaa.

Sairaanhoidon historiaa rakennettuna ympäristönä 1840-luvulta meidän päiviimme.

88. Hämeenlinnan taidemuseo

Viipurintie 2

Hämeenlinnan taidemuseon rapattu tiilirakennus on vanha kruununmakasiini, joka rakennettiin 1838 intendentinkonttorissa laadittujen piirustusten mukaan (1837 C.L. Engel, A.W. Arppe). Vuonna 1952 rakennus sisustettiin kaupungin taidemuseoksi kaupunginarkkitehti Olavi

Sahlbergin piirustusten mukaan. 2000-luvun alun peruskorjausta suunnittelee arkkitehti Lasse Kosunen.

Toinen tontilla sijaitseva tiilimakasiini on rakennettu 1850-luvulla intendentinkonttorissa laadittujen piirustusten mukaan (1852 E.B. Lohrmann, O. Långhjelm). Tämä ns. Lohrmannin rakennus on korjattu 1997 museokäyttöön (arkkitehti Hannu Kiiskilä). Näi-

den makasiinien välissä sijaitseva kaksikerroksinen hirsirakennus on rakennettu 1827 tarkk'ampujapataljoonan varastorakennukseksi Parolaan. Kun Keinusaari 1832 muodostettiin keisarillisella määräyksellä kruunun makasiinialueeksi, siirrettiin rakennus tänne ja sitä alettiin käyttää viljavarastona.

Valtakunnallisessakin mitassa ainutlaatuinen 1800-luvun makasiinirakennusten kokonaisuus.

89. Verkatehtaan alue

Hämeenlinnan Verkatehdas Oy perustettiin vuonna 1895. Se oli tuolloin ja vielä pitkään kaupungin huomattavin teollisuuslaitos. Tiilisistä tehdasrakennuksista vanhin, kutomo-osa, on tältä ajalta. Rakennusta on myöhemmin lisärakennettu mm. jugendtyylisellä konttoriosalla 1907. Voimakeskus valmistui 1895. Verkatehdas oli kaupungin ensimmäisiä sähkövoiman käyttäjiä. Kehräämö ja korjauspaja valmistuivat 1897. Karstalankakehräämö valmistui 1914, minkä jälkeen sitä on laajennettu kampalankakehräämöllä ja varastotiloilla. 1920-luvun lopulla tehdas siirtyi Amberlan perheelle ja tuotan-

toa kehitettiin voimakkaasti. Rakennuksia laajennettiin, mm. 1937 rakennettiin uusi karstalankakehräämö vinottain paja- ja värjäämörakennuksen jatkoksi.

Keinusaarella toimi rinnan verkatehtaan kanssa Hämeenlinnan Nahkatehdas, jonka tehdasrakennus on vuodelta 1910 samoin kuin Keinusaarentien varrella oleva nahkatehtailijan jugendtyylinen asuinrakennus.

Tehdasalueen ja makasiinien tuntu-
massa oleva ns. Pinellan huvila rakennettiin 1906 isännöitsijän asunnoksi. Nimensä rakennus on saanut Pinellan puistikosta, jossa sijaitsi aikanaan samanniminen ravintola.

Parhaimmillaan 1300 työntekijää työllistäneen Verkatehtaan toiminta hiipui 1960-luvulle tultaessa ja tuotanto lakkasi lopullisesti 1963. Hämeenlinnan kaupunki osti tehdasalueen 1978, minkä jälkeen vanhoissa tehdastiloissa on toiminut lukuisia yrittäjiä ja laitoksia. Hämeenlinnan Verkatehtaasta on kehittynyt viime vuosikymmenten saatossa monipuolinen, elävä kulttuurikeskus.

Kaupungin huomattavimpia vanhoja teollisuusyrityksiä, jonka vanha rakennuskanta on säilynyt uudessa käytössä.

90

90. Hämeenlinnan rautatieasema

Rautatieliikenne Suomessa alkoi 1862, jolloin Helsingin ja Hämeenlinnan välinen rata avattiin liikenteelle. Arkkitehti C.A. Edelfeltin piirtämä tiilinen asemarakennus tuhoutui kaupungin valtauksen yhteydessä 1918. Arkkitehti Thure Hällströmin suunnittelema uusi asemarakennus valmistui 1921. Arkkitehtuuriltaan punatiilinen rakennus liittyy aikansa barokkivaikutteiseen klassisismiin. Rakennuksen matalampaa siipiosaa on jatkettu 1960-luvulla.

Asema-alueella on tiilinen veturitalli, puinen tavaramakasiini sekä pieni tiilinen varasto 1870-luvulta. Aseman eteläpuolella on tiilinen varistorakennus sekä kaksi puista asuinrakennusta 1900-luvun alkupuolelta. Asema-aukiota koristavat lehmuskujat.

Maan vanhinta rautatiehistoriaa.

91. Tullikamari

Puinen tullikamari on lääninarkkitehti Stefan Heleniuksen (Michailow) ensimmäinen suunnittelutyö Hämeenlinnassa. Piirustukset on päivätty 1915, mutta rakennus valmistui vasta 1931, kun vanha tullirakennus purettiin.

91

Jugendtyylinen rakennus on säilynyt varsin alkuperäisessä asussa.

92. Cajanderintien - Hämeentien alue

Aseman ympäristön, aiemmin Kiistalana tunnetun alueen asemakaavoitus alkoi 1912, kun kaupunki oli pakkolunastanut Kiistalan maat käyttäkkeen ne satama-, varasto- ja teollisuusalueiksi. Arkkitehtitoimisto Jung & Bomanssonin laatima asemakaava hyväksyttiin valtuustossa 1913 ja vahvistettiin 1917. Edellä mainittujen toimintojen lisäksi kaavaan tuli myös asuunkortteleita rautatieaseman aukiolta säteittäisesti lähtevien katujen varsille. Hämeentie sai esplanadimaisen puistokatuluonteeseen. Asemakaavaan tehtiin joitakin muutoksia 1918. Muutokset suunnitteli arkkitehti Birger Brunila.

Cajanderintien varsi rakentui 1940-luvulta alkaen, Hämeentie hieman myöhemmin. Hämeentie 2:n tornitalo on kaupunginosan maamerkki.

Hämeentie 2, Olavi Sahlberg ja Mika Erno 1955

Cajanderintie 1 - Viipurintie, Helge Lundström 1947

Cajanderintie 3, Martti Riihelä 1947

Cajanderintie 5, Vihtori Lonka

Cajanderintie 7, Valdemar Buturlin 1940

92

Hämeentie 7, Eija ja Olli Saijonmaa 1961

Hämeentie 5, Toivo Korhonen 1958

Hämeentie 3, Helge Lundström 1945-49

Hämeentie 12, KK/Teuvo Lindholm ja Reino Minkinen 1972

Hämeentie 6-8, Erik Lindroos 1955

Hämeentie 4, SATO 1954

Cajanderintien länsipuolinen yhtenäinen 1940-luvun kerrostalorivistö muodostaa kaupunkikuvallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Hämeentien ja Viipurintien kulmassa oleva tornitalo on kaupunkikuvallisena maamerkinä Hätilän tornin tavoin.

93. Matkustajakoti Vanaja

Hämeentie 9

Matkustajakoti Vanajan klassistinen liike- ja asuinrakennus on rakennettu 1928 arkkitehti Arvo Hännisen laatiman suunnitelman mukaan. Kulmarakennuksena sillä on huomattava kaupunkikuvallinen merkitys asema-aukion laidalla.

Matkailuhistoriaa 20-luvulta aseman tuntumassa.

94. Mensa

Rautatieaseman ympäristöön liittyy läheisesti Hämeentien liike-, asuin- ja teollisuusrakennusten kokonaisuus sekä Mensan tehdaskiinteistö, jonka punatiilinen, funktionalistinen tehdasrakennus on pääosin 1930-luvulta. Vanhin osa, arkkitehti Yngve Lagerbladin suunnittelema

tiilirakennus on vuodelta 1927. Mensa oli alkuaan osa Hämeenlinnaan keskittyntä puolustustarviketeollisuutta, sen ytimenä on 1927 perustettu Sotilassäilyke Oy. Se laajentui Mensa Oy:ksi 1939, minkä jälkeen tehdasta on laajennettu useaan otteeseen. Funktionalistinen konttorirakennus valmistui vuosien 1940-42 laajenuksen yhteydessä. Arkkitehtina oli Jaakko Tähtinen. Tontin lounaisosassa sijaitseva kaksikerroksinen tiilirakennus valmistui 1947 arkkitehti Erik Bryggmanin suunnitelman mukaan ja se laajennettiin nykyiseen asuunsa 1949-50 kaupunginarkkitehti Olavi Sahlbergin piirustuksiin.

Suomen vanhin säilyketehdas, joka liittyy puolustustarviketeollisuuteen.

94

95. Varikonniemi

Linnaa vastapäätä sijaitsevalla Varikonniemellä on aina ollut strategisesti merkittävä asema. 1700-luvulla linnasta johti siltä Varikonniemeen, joka oli tuolloin peltona ja niittynä. Kun rautatie valmistui 1862, syntyi alueelle teollisuutta. Hämeenlinnan Höyrysaha perustettiin 1873 ja toiminta jatkui vuoteen 1950. Porvoolainen puutavarayhtiö Aug. Eklöf omisti sahan 1893-1942.

Tästä aikakaudesta – saha oli aika ajoin Sisä-Suomen suurimpia – on jäljellä kaksi 1900-luvun alussa rakennettua tiilirakennusta. Tiilinen voimakas piippuineen on vuodelta 1926. Tämän jälkeen alue kuului puolustusvoimille aina vuoteen 1986. Varikkotoiminta antoi alueelle sen nykyisen nimen. Toiminnasta on jäljellä pistoraiteita ja niiden varsilla olleitten varastorakennusten perustuksia.

Käytöstä jäänyt teollisuusalue, johon liittyy myös varhaisempia muinaismuistoja.

VI kaupunginosa, Sairio

96. Sairion asuntoalue

Sairion kaupunginosa on entisiä Saaristen virkatalon maita. Alueen asemakaavoitus sai alkunsa 1912, kun arkkitehti-

toimisto Jung & Bomansson laati suunnitelman rantavyöhykkeen kortteleiden rakentamiseksi. Kaavassa oli 124 asuin- ja 11 tehdastonttia. Kaupunginvaltuusto hyväksyi sen 1913. Arkkitehti Elias Kaalamon laatima, edellistä laajemman alueen käsittävä asemakaava vahvistettiin 1936. Aulangontien pohjoispuolisen alueen rakennuskanta on pääosin 1940-50-luvulta.

Laaja yhtenäinen omakotialue jälleenrakennuskaudelta.

97. Turkistehtaan alue

Sairion ranta on ollut teollisuusaluetta 1920-luvulta lähtien. Alueella toimi pitkään vaneritehdas, jonka viimeisetkin rakennukset purettiin vuosituhannen vaihtuessa. Tähän entiseen teollisuusalueeseen liittyy 1924 perustetun Hämeenlinnan Turkistehtaan tiilinen tehdasrakennus, jonka vanhimmat osat ovat 1930-luvulta. Funktionalistisen tehdasrakennuksen tulevaisuus on tätä kirjoitettaessa avoin. Sen läheisyydessä on vanha asuinrakennus 1900-luvun alusta sekä 1946 rakennettu kaksikerroksinen mineriittilevyin vuorattu hirsinen asuinrakennus (arkkitehti Harry Schreck).

Hämeen linnan maisemaan liittyvä vanha teollisuusalue.

98. Sairion päiväkot

Aulangontie 66, VI/38/272

Sairion päiväkoti toimii entisessä Sairion keuhkotautiparantolan puurakennuksessa, joka on rakennusmestari E.A. Talpon 1930 suunnittelema. Vanajaveden puoleisella sivulla on suuri avoin lepo-

paviljonki. Puinen piharakennus lienee samalta ajalta.

Parantola-arkkitehtuuria pienessä mitakaavassa.

99. Meijerikoulu

Kankaistenkatu, VI/52/2

Vanhin meijerikoulurakennus ja asuinrakennukset ovat vuodelta 1953, suunnittelijoina arkkitehdit Jermu ja Marjatta Laosmaa, laajennus 1963. Vuoden 1975 laajennukset suunniteltiin Valion teknillisellä osastolla / arkkitehti Matti K. Mäkinen. Viimeisin laajennus on vuodelta 1984 Valion teknillinen osasto / Antti Kattajamäki - Mikko Lehto.

Laitosarkkitehtuuria 1950-luvulta 1980-luvulle.

100. Karlbergin pientaloalue

Aulangontien varrella on pieni, yhtenäinen omakotialue. Alue siirtyi Hugo Standertskjöldiltä kaupungin omistukseen 1926. Vuonna 1946 tälle Herrojen asevelikyläksi kutsutulle alueelle kaavoitettiin 28 omakotitonttia. Ensimmäiset tontit rakennuttivat teollisuusneuvos Sulo Lonka (Karlbergintie 18), kaupunginarkkitehti Olavi Sahlberg (Karlbergintie 17) ja rakennusurakoitsija Veikko Kummila (Aulangontie 83) vuonna 1948. Kaikki kolme rakennusta ovat Sahlbergin suunnittelema. Karlbergintie 15 ja 16 olivat valmistuessaan 1955-56 Leppäkosken Tiilitehdas Oy:n esittelytaloja, arkkitehtina Olavi Sahlberg.

Sahlberg suunnitteli 1957 myös Hämeenlinnan Verkatehdas Oy:n työsuhde-residenssit (Aulangontie 85), kaksi viinokattoista asuinrakennusta, jotka ark-

102

kitehuuriltaan muistuttavat Hattelmalan sairaalan lääkärin rivitaloja.

Arkkitehti Mika Erno on suunnitellut rakennukset tonteille Karlbergintie 25 (1956) ja Aulangontie 77 (1959).

Rakennusmestari Reino Salminen on myös suunnitellut useita taloja Karlbergiin (Aulangontie 77, 1961, Aulangontie 81, 1965, Karlbergintie 7, 1959, Karlbergintie 14, 1958).

Kouluneuvos Jääskisen talo (Karlbergintie 22) on Heikki Aitolan arkkitehti-oppilaana suunnittelema.

Omaleimainen, yksilöllisesti rakennettu asuntoalue Aulangon rantamaisemassa.

101. Rautatiesilta

Aulangon maisemakokonaisuuteen liittyy myös läheinen, Vanajavirran ylittävä teräsrakenteinen rautatiesilta vuodelta 1924. Kun toinen raidepari valmistui 1960, tänne siirrettiin Savonlinnasta Kyrönsalmen siltana toiminut kaarisilta, joka on rakenteeltaan edellisen kaltainen.

Maisemallisesti vaikuttava tekniikan muistomerkki.

VII kaupunginosa, Myllymäki

102. Suomen kasarmit

Vuoden 1878 asevelvollisuuslain voimaan-

tultua läänien pääkaupunkeihin rakennettiin kasarmialueet vuosina 1881-83. Myös Hämeenlinnan 7. tarkk'ampujapataljoonan kasarmialue on rakennettu Yleisten rakennusten ylihallituksen laatimien tyyppipiirustusten mukaan. Suunnittelutyöstä vastasi pääasiassa arkkitehti August Boman. Neljästä puisesta miehistörakennuksesta on säilynyt vain yksi. Ehjänä on sen sijaan säilynyt päällystön puisten asuinrakennusten muodostama yhtenäinen rivi alueen itälaidassa.

Kasarmialueen keskellä sijaitsevat vanha päävartio sekä hieman sivummal-

la tiilinen leipomo sekä versta- ja varushuonerakennukset. Turuntien varrella olevat tiiliset miehistökasarmit samoin kuin tiilinen upseerikerhorakennus ovat 1910-luvulta. Nämä venäläisen kasarmiarkkitehtuurin tyypilliset tiilirakennukset on jäsennelty poikkeuksellisen rikkaasti.

Hyvin säilynyt kasarmikokonaisuus keskustan tuntumassa.

103. Myllymäen kaupunginosa

Myllymäki on ollut kaupungin perinteinen riihi- ja myllyalue, jolle ensimmäiset asuinrakennukset ilmestyivät 1820-luvulla. Alueen varhaisimmat asukkaat olivat pääasiassa käsityöläisiä, mylläreitä, ajureita ja työläisiä. 1800-luvun keskivaiheilla asutus lisääntyi ja kaupunki palstoitettiin alueen. Myllymäen nykyinen rakennuskanta on vanhimmilta osin 1800-luvun loppupuolelta. Pääosin puinen rakennuskanta on 1900-luvun alkupuolelta. Ensimmäinen asemakaava vuodelta 1936 on Elias Kaalamon käsialaa.

Vaikka alueen rakennuskanta on monilta osin uusiutunut, on Myllymäki yhä ajallisesti kerroksellinen, moni-ilmeinen kaupunginosa. Alueen perusluonne saa

102

kasvuvoimansa mäkisestä maastosta.

Alueen vanhasta rakennuskannasta mainittakoon mm.:

Mäkikuja 4, VII/8/33, S. Michailow 1923
Mäkikuja 6, VII/3/8, E.K. Ansas 1921
Tykistötie 11, VII/7/27, K.B. Koskinen 1926

Pajakatu 3, 5 ja 7, VII/8/3, 37, 40
Louhimokatu 7, VII/16, K.B. Koskinen 1925

Myllymäenkatu 12, VII/19/9, H.R. Helin 1902

Myllymäenkatu 22, VII/21/237, K.B. Koskinen 1922, pidennys 1928 Jussi Mattila, autotalli E.A. Talpo 1933

Myllymäenkatu 24, VII/21/238, Hannu R. Lindberg 1923, Verhonkadun talo 1921 E.K. Ansas, pidennys 1926 Hannu R. Lindberg, korotus kaksikerroksiseksi taitokattoiseksi 1957 Yrjö Miettinen

Myllymäenkatu 28, VII/22/244 Hannu R. Lindberg 1923, pidennys 1933 Vih-tori Lonka

Myllymäenkatu 27, VII/24/250 E.K. Ansas 1929

Myllymäenkatu 25, VII/24/1, pidennys 1940 Onni A. Puranen

Verhonkatu 15, VII/ 24/2, E.K. Ansas 1925

Verhonkatu 13, VII/24/254, E.K. Ansas 1914

Puutteenpolku 14, VII/24/251, Onni A. Puranen 1939

Muuntajakatu 12, VII/20/232, K.B. Koskinen 1920

Muuntajakatu 14, VII/20/233, K.B. Kos-

kinen 1924

Verhonkatu 9, VII/32/296, E.K. Ansas 1926

Punaportinkatu 3, VII/32/300

Hämeenlinnan merkittävimpiä esikau-punkialueita, joka on rakennuskannan uusiutumisesta huolimatta säilyttänyt omaleimaiset piirteensä.

104. Myllymäen koulu

Myllymäen kansakoulun suunnittelusta jär-jestettiin 1907 arkkitehtikilpailu, jonka voit-ti Walter Jung. Koulun rakennutti kilpailuun osallistunut rakennusmestari V.F. Alanen

ostamalleen tontille omilla varoillaan vuosi-na 1912-14 omien piirustustensa mukaan. Hän myi koulutalon tontteineen kaupungil-le 1914. Luokkahuoneita oli kolme. Uusi, kivinen osa rakennettiin 1949-50 (suunni-telmat 1947 Olavi Sahlberg/Hämeenlinnan kaupungin rakennustoimisto).

Esikaupunkialueen tärkeä julkinen raken-nus 1900-luvun alusta, jota on lisäraken-nettu jälleenrakennuskaudella.

105. Entinen Etelä-Hämeen keskus-ammattikoulu

Korttelin keskellä on arkkitehti Wilhelm Tötterströmin 1902 suunnitteleva kun-nalliskoti. Kunnalliskoti ja erillinen mieli-sairaalaosasto rakennettiin 1909-10 ra-kennusmestari Alasen johdolla.

HKA

Samalla tontilla sijaitseva entinen Etelä-Hämeen keskusammattikoulu on Risto-Veikko Luukkosen 1954 suunnitte-leva. Kokonaisuuteen kuuluu opetusra-

Kuva Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo

kennusten lisäksi kaksi asuinkerrostaloa ja yksikerroksinen asuinrivitalo.

Ajallisesti kerroksellista laitusrakentamista 1900-luvun alusta ja 1950-luvulta.

106. Entinen kappalaisen talo

Kuninkaanlähteenkatu 3

Arkkitehti Martti Välikankaan suunnittelema kappalaisen puinen virkatalo rakennettiin vuosina 1939-40.

Ajalleen tyypillinen kirkollinen virkatalo.

107. Toivontie 1-3

VII/40/363

Toivontien kaksikerroksiset hirsirakenteiset kerrostalot valmistuivat heti sotien jälkeen 1945 arkkitehti Harry W. Schreckin suunnitelmien mukaan. Kaupunki rakensi nämä vuokratalot lievittämään ajan ankaraa asutuspulaa. Rakennuksiin tuli kaikkiaan 24 pientä huoneistoa.

Sodanjälkeisen sosiaalisen asuntotutannon harvinainen kokonaisuus keskellä vanhaa esikaupunkialuetta.

VIII kaupunginosa, Kauriala

108. Kaurialan kaupunginosa

Nimi Kauriala viittaa paikalla olleeseen kylään. Vanhin rakennuskanta on suurimmalta osin 1900-luvun alkupuoliskolta, mutta myös varhaisempia, 1800-luvulta peräisin olevia rakennuksia on seminaarin luona. Kaurialan kaupunginosa rakennettiin suunnitelmallisesti pääosin sodan jälkeen.

Ensimmäinen asemakaava hyväksyttiin jo 1925, mutta alue rakentui pääosin Elias Kaalamon, Tampereen asemakaava-arkkitehdin, 1938 laatiman kaavan mukaisesti. Kaurialan kaupunkikuva

on selkeä ja omaleimainen. Sen säteittäinen kaavaratkaisu on ainoa laatuaan Hämeenlinnassa.

Laaja esikaupunkialue, johon liittyy erikäisiä aluekokonaisuuksia.

109. Vanha hautausmaa

Kun Hämeenlinnan kaupunki 1770-luvulla siirrettiin nykyiselle paikalleen, sijoitettiin seurakunnan hautausmaa kaupungin rajojen ulkopuolelle. 1800-luvun kuluessa hautausmaata laajennettiin useaan eri otteeseen. Vuonna 1873 otettiin käyttöön Ahveniston hautausmaa ja vanha hautausmaa jäi puistoksi, jonka seurakunta 1906 luovutti kaupungin hoitoon. Hautausmaalla sijaitsee empiretyylinen Nordenswan-suvun hautakappeli.

Puistoksi muuttunut historiallinen hautausmaa-alue, joka liittyy Turuntien ja Suomen kasarmien maisemaan.

110. Ortodoksinen kirkko

Erottajankatu 2

Vanhan hautausmaan reunalla on ortodoksinen kirkko, joka on arkkitehti Mika Ernon suunnittelema 1962.

Pienehkö pyhäkkö puistomaisemassa.

111. Opettajankoulutuslaitos, ent. seminaari

Seminaarinkatu 2

Hämeenlinnan alakansakouluseminaari perustettiin 1919 ja oma koulurakennus valmistui 1930 Yleisten rakennusten ylihallituksessa laadittujen piirustusten mukaan (1928 Y. Sadeniemi, Hj. Åberg, E. Schroderus). Klassisistista rakennusta on laajennettu 1950-luvulla arkkitehti Elsa Arokallion suunnitelman mukaan.

Klassisistinen seminaarirakennus vanhan puutaloalueen tuntumassa.

112. Ns. Alasen kaupunki

Seminaarin ja vanhan hautausmaan väliin jääviä kortteleita kutsutaan Alasen kaupunginosaksi. Alueen rakennukset ovat pääasiassa 1900-luvun alusta, monet rakennusmestari V.Fr. Alasen urakoimia. Alueen rakennuksista vanhin on 1800-luvun loppupuolella rakennettu Armas Launiksen katu 6 - Lukiokatu 32. Eureninkadun varrella on yhtenäinen jugendrakennusten ryhmä vuodelta 1909.

Seminaarinkatu 1, arkkitehti S. Helenius 1928

Lukiokatu 41, K.B. Koskinen 1926

Lukiokatu 40, Huugo Jokinen 1927

Erottajankatu 11, Huugo Jokinen 1926

Erottajankatu 13, arkk. S. Helenius 1927

Erottajankatu 15, arkk. S. Helenius 1931

Armas Launiksenkatu 3b, Jussi Mattila 1933

Armas Launiksenkatu 5, Vihtori Lonka 1934

Erottajankatu 6, Toivo E. Survonon 1923, lisärakennus E.A. Talpo 1932

Erottajankatu 8, teollisuusrakennus Hj. Eklund 1912, Mallas ja Virvoke Oy, EHO:n myymälä, 1946 Martti Riihelän ja 1958 Olavi Sahlbergin muutoksia Torikatu 32, Eino Viesti 1945

1900-luvun alun yhtenäinen puutalo-alue.

113. Ent. Hämeenlinnan yksityinen tyttökoulu

Erottajankatu 5

Hämeenlinnan yksityinen tyttökoulu sai omat tilat 1927, kun arkkitehti Toivo Saler- von piirtämä koulurakennus valmistui. Rakennusta laajennettiin jo 1935. Parolantien puoleinen kauniisti sopeutuva lisärakennus on vuodelta 1951 arkkitehteina Hele- na ja Hannu Vainio.

Kaupunkikuvassa keskeisellä paikalla ole- va perinteikäs koulurakennus, jota on laa- jennettu tyylikkäästi.

114. Parolantien alue

Parolantien varsi on Hämeenlinnan laa- jimpia yhtenäiseen suunnitteluun perus- tuvia 1940-60-luvun asuntoalueita. Var- haisimmat kerrostalot olivat arkkitehtitöi- mistö Lappi-Seppälä & Martaksen suun- nittelema keskieuropalaisvaikutteinen Lamellitalo, joka on tullut kuuluisaksi mm. Irwin Goodmanin lapsuudenkotina sekä mm. Helsingin Tennispalatsin suunnitteli- jana tunnetun Helge Lundströmin piirtä- mä Parolantie 6. Monet alueen kerrosta- loista ovat Olavi Sahlbergin ja Mika Ernon käsialaa. Lamelli- ja tornitaloihin liittyi mm. laaja lasten liikennepuisto, jonka jäljet ovat yhä havaittavissa alueen keskellä sijaitse- vassa puistossa.

Parolantie 6, Helge Lundström 1941

Parolantie 10, Torikatu Mika Erno & Olavi Sahlberg 1959 (Kaurialan Kes- kus Oy)

Parolantie 12, SATO/ Tauno Salo 1957 (As Oy Kaurialan Torni)